

Érdemtelen pénzáramlások?

Szabó Gergely: Nemzeti pénz. Második, átdolgozott kiadás,
EPC Nyomda, Budaörs, 2024, 380 o.

„Mindazt, amit ki lehet fejezni, világosan ki lehet fejezni.”

L. Wittgenstein

Szabó Gergely igényes vállalkozásba fogott. Leírta a jelenlegi pénzügyi rendszer működését, kritikai szempontból értékelte, és javaslatot terjesztett elő egy új pénzügyi rendszer bevezetésére. Könyvének alcímet is adott: „Hogyan vegyük vissza a pénzteremtést, nyerjük meg évente a GDP 4-6 százalékát és tegyük biztonságosabbá a pénzügyi rendszert?” Ezzel címlapra emelte mondanivalója lényegét.

A vállalt feladat különlegességére jellemző, hogy mindezt olyan közérthetően írta meg, hogy azok is megérthetik, akik nem feltétlenül tartoznak a legpallérozottabb közgazdászok közé. Csaknem túlzásnak tekinthető módon különítette el a szükséges ismereteket az opcionális, részletező kifejtésektől.

Törekvése sikerrel járt. Bemutatta, hogyan teremt pénzt a bankrendszer; azt is, hogy ez milyen jövedelemáramlásokat („érdemtelen pénzáramlásokat”) idéz elő a gazdaságban. (Tény és való, hogy a bankrendszert a pénzteremtési monopóliuma olyan jövedelmekhez juttatja, amelyekért a bankok gyakorlatilag semmiféle szolgáltatást nem nyújtanak.) Ennek alapján azt gondolhatnánk, egy szokványos „összeesküvés-elméleteken” alapuló írásművel van dolgunk. A jelen pénzügyi rendszer bírálata valóban könnyen elcsúszhatna ilyen irányba.

Ugyanakkor távolról sem erről van szó, hanem igényes, alapos szakmai ismeretekről tanúskodó munkáról. A könyv magasan képzett közgazdászok számára is érdemes olvasnivaló. Reméljük, e rövid ismertetéssel kedvet csinálunk az olvasáshoz a főáramú közgazdaságtan azon képviselői számára is, akik nemigen szeretnek vitatkozni, hanem egyszerűen átsiklanak az ilyen publikációk fölött. Jobb elterelni a figyelmet a bankszektor számára nagyon is előnyös helyzetről, semmint vitába bocsátkozni egy bíráló téziseivel. A főáramú gondolkodás végül is ideológiai alapot ad a jelenlegi pénzteremtési szabályok fenntartásához.

Három félrevezető gondolatmenet van a főáramú közgazdaságtan hozzáállásában: a pénzzel nem érdemes foglalkozni, az állami pénzteremtés rossz, a devizatartalékok kibocsátó országok, illetve a bankok nem is teremtenek pénzt; a jelen pénzügyi rendszer tehát úgy jó, ahogy van... (138. o.).

A szerző egészen a közelmúlt fejleményeiig értékeli a helyzetet, beleértve a 2008-as nagy pénzügyi válságot, a covid-pandémiát és az ukrán háború pénzügyi következményeit is. (Hozzátehetnénk a dollár vezető szerepének megtartásáért küzdő amerikai külpolitika napjainkban jelentkező lépéseit is.)

Szabó helyesen állapítja meg, hogy mára radikálisan megváltoztak az alapvető gazdasági, politikai és hatalmi viszonyok, amelyek még fontosabbá teszik a modern kori pénzteremtés és pénzügyi rendszer vizsgálatát.

Se szeri, se száma a könyv konkrét, helytálló tényközléseinek, amelyeket minden pénzügyekkel foglalkozó szakembernek világosan kell(ene) látnia. Példaképpen idézhetjük a kissingeri külgazdaság-politikának az Egyesült Államok valutájának védelmében, az olajvásárlások dollárban való elszámolásának fenntartásában elért sikereit. A szerző rámutat arra is, hogy a SWIFT rendszeren keresztül a Fednek rálátása van minden ország dollárban bonyolódó valamennyi nemzetközi tranzakciójára. Idézi az IMF kényszerzubbony-jellegű gyakorlatát, amelyet már mi is többször megszenvedtünk, s amely a fizetésimérleg-gondokkal küszködő fejlődő országok számára költségvetési megszorításokat, a monetáris politikában pedig magas kamatokat ír elő. Bemutatja a fejlődő világ egyre súlyosbodó eladósodását, és rámutat a hitelminősítő intézetek gyenge pontjára: vajon mitől lennének valóban függetlenek? Pedig a főáramú pénzügytan kőtablaként kezeli ítéletüket.

Azt mondhatjuk Szabó Gergely könyvéről, hogy a mű „három az egyben”.

A könyv első része mérlegösszefüggések plasztikus ábrázolásával mutatja be a hitel-pénz születését. Jelzi, hogy a modern jogszabályok kifejezetten tiltják az államok közvetlen jegybanki finanszírozását. A magyar gyakorlatból is sokat merít. Azt ma már általánosan elismerik, hogy a jegybankon kívül a bankrendszer is teremt pénzt. A banktörvények, a hitelintézeti törvények azonban lényegében ma is azon alapulnak, abból indultak ki nálunk is, hogy a bankrendszer *pénzközvetítő*. Csatorna a megtakarítók és a hitelfelvevők között. Való igaz, hogy ezen az alapon nyugodott az 1991. évi LXIX. törvény a pénzintézetekről és a pénzintézeti tevékenységről, amely a magyar Bankfelügyelet irányítójaként szolgált.

Szabó Gergely azonban bemutatja, hogy a pénzközvetítő szerep messze nem minden esetben igaz. Hiszen a kereskedelmi bankok igenis képesek *pénzt teremteni*, hitel céljára, mert a formális mérlegegyenlőség ilyen esetben is fennáll: *a jóváírt betét a hitelfelvevőnél maga a forrás...* Amikor azonban mégis jegybankpénzre van szükség, akkor *a jegybanki rendelkezésre állás* végső soron mindig lehetővé teszi a bank által teremtett pénz jegybankpénzzé konvertálását. Más szóval, a kereskedelmi bank *kikényszeríti* a jegybankpénzteremtést!

A jelen pénzügyi rendszerben valójában három intézmény teremti a pénzt: a jegybank, a kereskedelmi bankok és az államkötvények(!). Az utóbbi megemlítése kissé szokatlan talán, míg az első kettő, mint idéztük, a szakirodalomban 2010 után már elfogadottá vált. Az államkötvényeket azért sorolja a szerző a pénzteremtő intézmények közé, mert az állampapír-állomány növekedése gyakorlatilag pénzteremtést jelent. Magát az államkötvényt létrehozó szervezetet csupán *pénzfeljegyző* intézménynek tekinti a szerző, s azt állítja, hogy az államkötvények szinte *korlátlanul átválthatók* jegybankpénzre. (Azért itt is a jegybanki pénzteremtés

lehetősége van a háttérben, de a döntés a költségvetési politikában születik meg.) Az így teremtetett pénzhez is kamatfizetés kapcsolódik, mint a hitellel teremtetett kereskedelmi banki pénzhez.

A jegybanknál a devizatartalék-képzés, a kereskedelmi bankoknál a vállalati és a lakossági hitelezés, az államkötvényeknél az állami túl- (és alul-) költekezés, valamint az államadósságok kamata a legfontosabb pénzteremtési módok.

A gazdaságban megjelenő új pénz vagy gazdaságot élénkít, vagy az árszínvonalat emeli. A jegybankok – leegyszerűsítve – egyetlen hüvelykujjszabályt követnek: gyorsabb infláció esetén kamatot emelnek, lassabb infláció esetén meg kamatot csökkentenek (vagy tovább lazítják az egyéb pénzügyi feltételeket).

Szerzőnk helyesen megkülönbözteti a *centrum* és a *periféria* bankrendszerait. A centrumországokban a gazdaság számára szükséges friss pénz eladósodás útján keletkezik, így ezek az országok egyre inkább eladósodnak. A periférián meg a magas kamatokkal „küzdenek” az infláció ellen, ami erősen megnöveli az államháztartás kamatterheit. (A szerző megemlíti, hogy tanulmányai során, 1996-ban a közgazdasági egyetemen az államháztartás-tankönyvben az szerepelt, hogy a kamatfizetés a költségvetés 25 százalékát teszi ki... [152. o.] *És ehhez nem volt egy szó komment sem!* Pedig akkor még az államadósságunk zöme külföldi volt, tehát óriási jövedelemkiáramlást eredményezett hazánkból...)

A periféria államai jelentős mértékben kénytelenek „alulköltekezni”, megszorításokat bevezetni – vagyis állandóan pénzsűkével küzdenek. (És hát mi sem tartozunk a centrumországok közé... Hasonló cipőben jártunk, mint a fejlődő országok, a *periféria*...)

Azzal, hogy a pénzteremtést átengedték a bankoknak, a társadalom kiszolgáltatottá vált a (kereskedelmi) bankokkal szemben (197. o.). A bankok tartják nyilván a gazdaság vérkeringéséhez szükséges pénzeket a bankszámlákon. Az ott lévő pénzek biztonsága érdekében a pénzügyi rendszer (és azon keresztül a társadalom) – szerzőnk szóhasználatával – „ajándékbiztosításokban” részesíti a bankokat, amelyeknek egyúttal lehetőségük van a számlavezetésért akár indokolatlanul magas összeget is felszámítani. Manapság az ilyen díjak jelentős bevételi forrást jelentenek a szektornak. A társadalom többsége számára a pénzforgalom költségei számottevő nagyságrendűek; a szerző becslése szerint csupán ez az egyetlen tényező a GDP 0,5 százalékával egyenlő. Összességében a centrumországokban a GDP 2,5 százalékára, a periférián pedig a GDP 4,5 százalékára becsüli a társadalom számára a pénzteremtés ezen módja által okozott veszteséget.

Emiatt a bankok kamatjövedelme jelentős részben – szerzőnk szóhasználatával – „érdemtelen”, hiszen *pénzteremtésből* nyújtott hitelekől származik. Vagyis ebben az esetben nemcsak a kamatkülönbözet – azaz a betéti és hitelkamatok különbsége, amely különbséget a betétekből történő hitelezéskor a kockázat fedezetét is tartalmazza – az övék, hanem az egész kamatot megnyerik. Olyan privilégium, amiért gyakorlatilag nem nyújtanak szolgáltatást. Ajándék a szektor számára a jegybanki rendelkezésre állás is, sőt végső soron a bankmentések költsége is, ha bankválság tör ki.

Szabó Gergely rámutat, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszert úgy konstruálták, hogy a perifériaországok pénzt teremtsenek a centrumországok számára.

Hiszen a jegybankok devizataralékolása végső soron ezt jelenti! A nemzetközi pénzügyek érvényben lévő rendszere tehát nemcsak országon belül csoportosít át jövedelmeket a bankszektor javára, de a fejlődő országokból a fejlettek felé (azok leggazdagabb elit rétegéhez) is áramoltat jövedelmeket a periférián lévő devizataralékoló és a centrumban lévő, tartalékdevizát kibocsátó országok közötti pénzátcsoportosítással. Ennek forrása a devizataralék-képzés és az államkötvények kamatterheinek, illetve ezek kamatkülönbözetének a hatása (171. o.). Ez a tartalékdevizát kibocsátó országokat – szerzőnk becslése szerint – a GDP-jük 0,5–1,5 százalékanak megfelelő jövedelemhez juttatja.

A könyv második felében vázolja fel a szerző az általa javasolt, nemzeti pénznek nevezett rendszer alapvonásait. Ennek lényege, hogy *a kereskedelmi bankoktól meg kell vonni a pénzteremtés jogát*. Legyenek olyanok, mint amilyenek a 35 évvel ezelőtti banktörvények elképzelték őket: *valóban pénzközvetítők*. Hitelezzenek a betétekből: ez a feladatuk. Itt tényleges szolgáltatást tudnak nyújtani a hitelkockázatok felmérésével. Ne kapjanak teljes védelmet jogszabályok és állami mentőakciók formájában! Amellett, hogy egy ilyen rendszerbeli változás jelentős – a szerző szerint 6 százalékos – GDP-arányos megtakarítást jelentene a társadalom számára, a túlzott spekulációnak is gátat szabna, s a pénzügyi rendszer válságállóbb lenne (261. o.).

Természetesen a szerző is érezte, hogy itt azért némi magyarázattal tartozik ötletének újszerűségét illetően, hiszen nem egy hasonló elgondolás létezett már korábban. Szabó Gergely önkritikusan elismeri, hogy maga is beleesett bizonyos csapdákba: például korábban nemesfemalapú rendszerben gondolkodott. A jelen könyvben bemutatott javaslatának lényege 2017-re alakult ki benne (263. o.).

Így e részben ismertet számos korábbi és napjainkban is létező koncepciót, mozgalmat, elméletet a pénzügyi rendszer reformjáról – Ricardótól a Chicago-terven át a Sovereign Money 2000-es években jelentkező pénzreformjavaslatáig. A különböző közgazdasági iskolák bemutatásával nagyon hasznos feladatot teljesít a szerző. Szerinte ezek, tartalmukat tekintve, *mind az állami pénzrendszer felé mutatnak*, ahol a pénzt az állam teremti, és így kettéválik a hitelezés és a pénzteremtés (259. o.). Az ún. nemzeti pénzrendszert érintő kritikák kivédéséhez mindenképpen meg kell ismerni az egyéb alternatív pénzrendszerjavaslatokat, ehhez pedig végső soron a pénzügyek szerepét a közgazdasági elméleteken belül.¹

Szabó Gergely szerint a főáramhoz tartozó közgazdászok „kommunikációs trükkök széles tárházát alkalmazzák”, hogy eltereljék a figyelmet a radikális változás szükségességéről, vagyis a *status quo* védelmezőiként lépnek fel (316. o.). Szerzőnk Machiavellire utal vissza, aki a Fejedelem című munkájában figyelmeztet arra, hogy a változásokat egy korábbi rendszer hasznélvezői általában hevesen ellenzik (317. o.). Ezen ellenállás leküzdése az új rendszer bevezetésének kulcsa.

A mű *harmadik*, terjedelmében szerényebb része a szerző által javasolt új nemzeti pénzrendszer technikai kivitelezésének forgatókönyve. Szabó Gergely látja, hogy koncepcióját csak az állami vezetők lennének képesek megvalósítani. Őszintén szólva

¹ A különféle új nézetekről lásd Botos Katalin: A modern monetáris elmélet és a gazdaságpolitika keretei. Közgazdasági Szemle, 72. évf. 2. sz. 203–213. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2025.2.203>.

a recenzenst nagy kétkedés keríti hatalmába ezzel kapcsolatban. Egyrészt, hogy *megértik-e* a vezetők a feladat jelentőségét, s képesek-e ilyen horderejű változásokat kezdeményezni, másrészt, le *tudják-e győzni a bennfentesek ellenállását*. (Gondoljunk csak Kennedy elnök sorsára, aki rövid elnöksége alatt hasonlóra törekedett.)

Egy makroközgazdászban óhatatlanul felmerül az a kérdés is, hogy valójában a GDP mekkora hányadát lehet megnyerni a javasolt pénzügyi rendszeri változtatásokkal...

Ezért a kivitelezés „forgatókönyvével” kapcsolatosan azt kell mondanunk, hogy a szerző rendkívüli optimizmusról, de mondhatjuk: idealizmusról tesz tanúbizonyságot. Bocsánatosnak tekinthető azonban, ha valaki bízik abban, hogy lesznek ilyen emberek. „A világ hősökre vár” – írja Szabó Gergely a zárszóban...

Azzal viszont egyet lehet érteni, hogy széles körben terjeszteni kell a pénzügyi rendszer tényleges működéséről szóló ismereteket. Mondhatjuk úgy is, hogy a pénzügyi kultúrát. Ebből a szempontból mindenképpen olvasásra érdemes mű Szabó Gergely munkája.

Botos Katalin

Botos Katalin a közgazdaság-tudomány doktora, *professor emerita*, Pázmány Péter Tudományegyetem és Szegedi Tudományegyetem (e-mail: evmkabor@gmail.com).